

Проф. Др. Олександр Колесса

РУКОПИСНІ
І ПАЛЄОТИПНІ КНИГИ
ПІВДЕННОГО ПІДКАРПАТТЯ

Відбитка з книги:

Protokol mezinárodního sjezdu knihovníků

v Praze 1926

В ПРАЗІ 1927.

ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ У ПРАЗІ

Проф. Др. Олександр Колесса

РУКОПИСНІ
І ПАЛЕОТИПНІ КНИГИ
ПІВДЕННОГО ПІДКАРПАТТЯ

*Відбитка з книги:
Protokol mezinárodního sjezdu knihovníků
v Praze 1926*

В ПРАЗІ 1927.
ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ У ПРАЗІ

РУКОПИСНІ Й ПАЛЕОТИПНІ КНИГИ ПІВДЕННОГО ПІДКАРПАТТЯ.

Південне Підкарпаття, що входить тепер у склад Чехо-словацької Республіки, його культура, мова, література, мистецтво, се вдячна країна наукових розслідувань. На багатьох полях се майже terra intacta.

Географічне положення зробило сю країну помостом поміж культурами європейського Сходу і Заходу.

Ся галуза українського народу, відірвана від матірнього пня, від звязку з українською державою вже від найдавніших часів, відділена від неї географічно могутною бар'єрою Карпат, удержала мимо твердого мадярського гнету свій словянський характер, свої етнічні і мовні окремішності і завдяки недоступності гірського терену зберегла багато культурних пережитків і чимало старинних формацій з історичного розвитку його мови.

Замітна сіть закарпатських говірів вказує на етнічну сумішку племен західних і північних як Хорвати і Дуліби із південно-східними Уличами і Тиверцями і через те виступають тут на старинному підкладі північно-українського діалекту і його другої формації розвитку вже новітні південно-українські наслідки. Історія колонізації Підкарпаття дає нам деякі причинки до зрозуміння діалектичного характеру тої країни.

Підкарпаття має особливо оригінальний характер під взглядом якості і кількості архівно-бібліотечного матеріалу, рукописних і палеотипних книг, їх походження та кількісного відношення між книгами рукописними а друканими.

Річ ясна, що я не можу тут ставити собі за задачу переписування та обговорення цілого рукописного та палеотипного заводу книг Підкарпаття. Я хотів би тут зхарактеризувати, головне на основі моїх безпосередніх праць і дослідів у бібліотеках і архівах Підкарпаття, найважливіші на сьому полі прояви, — поставити їх у звязь із культурними впливами й течіями у поодиноких частинах Підкарпаття і в його поодиноких фазах історичного розвитку та подати деякі практичні дезидерати для організації бібліотечно-архівної справи тої поміжнародної частини словянських земель.

Географічне сусідство із Моравією та Панонією, тереном діяльності слов'янських апостолів, — зробило сю країну здавна доступною для безпосередніх Кирило-Методіївських впливів, які йшли долиною Вагу до країни давних літописних Хорватів і звідси далі на Схід.

Діалектичну закраску деяких найдавніших церковно-слов'янських пам'яток старо-болгарського походження, писаних так кирильськими як глаголітичними буквами можна собі пояснити лише тим способом, що вони були переписані в західній частині української етнічної території Підкарпаття.

Тут належать такі пам'ятники, що походять найпізніше із XI. в., як кирилівські пергаментні рукописи: „Савиної книги“ та „Кодексу Супрасльського“.

На сю пограничну словацько-українську територію вказують і деякі граматичні прояви глаголітичних „Київських листків“.

Ще виразніше виступають на старинному церковно-слов'янському підкладі деякі діалектологічні прикмети старо-українські поруч чехо-словацьких і незначних польських у пергаментній кирилівській рукописі з XI. в. в словах Григорія Богослова. Ся знаменита рукопись могла бути написана лише в країні, де граничить із собою і перехрещуються етнічні території словацька, українська і польська; такою країною могла бути лише західна часть українського південного Підкарпаття. До сеї території треба віднести також кирилівську часть Реймського Євангелія з XI.—XII. стол.

В глаголічній части сього Євангелія з кінця XIV. в. бачимо під роком 1395 приписку, в якій сказано, що давнішу кирилівську часть сего Євангелія „послѣ руського закона псалъ є стї Прокопъ свою рукоу а то писмо русько даль нѣбоштикъ Карель Чтврти“.

Даліше належать до сеї території євангельські бесіди Григорія Великого з XII. в. а також „Молитва на дявола“ з XIII. в., в яких і в змісті і в мові проявляються західні впливи.

Не бачимо тих прояв у дрібних віднайдених мною дрібних пергаментних фрагментах Мукачівських з XII.—XIII. в. та Імстичівських з XIV. в.

Вони вказують уже на зв'яз із Галичиною через Перемиську єпископію та галицьку митрополію, або на Київ.

Зовсім виразні київські культурні впливи особливо київської церковної традиції, бачимо в Ужгородській пергаментній рукописі монастирського „Полуставу“ з часів Федора Коріятовича з кінця

XIV. ст. Ся рукопись була переписана з Київського першовзору мабуту у Мараморощині в Грушівському монастирі, як се показано в мой студії про сей памятник. (О. Колесса Ужгородський „Полустава“ Ювілейний Збірник Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, 1925 р. стор. 1—59.)

З церковних книг XV., XVI., та XVII. ст. згадаємо деякі важнійші рукописі як: „Празничну Мінею“ з XV.—XVI. в. в рукописі Ужгородської духовної семінарії.

Тріодь Кобилецької Поляни в Марамороші з року 1561 (Стрипський: Записки Наукового Товариства імени Шевченка т. 104 за рік 1911).

Мукачівські Мінеї з XVI. до XVII. в.

Рукописну Тріодь з року 1530 в бібліотеці Ужгородської учительської семінарії.

Південно-східні молдавсько-волоські впливи проявляються в українських рукописах Підкарпаття вже з самого початку XV. в.

Безпосереднє сусідство, політичні зносини особливого церковна зв'язь східного Підкарпаття з Молдавією і Семигородом спричинює появу так званої молдавсько-волоської версії середно-болгарської редакції в рукописах насамперед східної части а опісля і цілого етнічно-українського Підкарпаття.

Сю графічну версію середно-болгарської редакції бачимо насамперед у віднайденій проф. Петровим Мараморошській донаційній грамоті з р. 1404, що відноситься до Грушівського монастиря.

Найвизначнішим памятником згаданої редакції з незначною українською діалектологічною закрускою треба для XV. в. вважати незвичайно замітну також під зглядом графіки й мистецького викінчення Псалтиру, що зберігається в Мукачівському монастирі.

До тої категорії рукописів треба зачислити вивіноване прегарними кольорованими заставками й іншими орнаментами Барсанівське Євангеліє з XV. або XVI. ст., що зберігається в єпископській бібліотеці в Ужгороді.

Пізнійше бачимо сю графічну редакцію в кількох важних молдавсько-волоських палеотипних книгах а відтак у цілому ряді рукописних книг навіть у таких, що писані вже майже чистою місцевою народньою мовою.

Однак більшість рукописних памятників Підкарпаття XVI., XVII. та XVIII. в. є писана старо-українською правописом, яку бачимо почасти вже в найдавніших безюсових підкарпатських рукописах

від XI.—XIV. в. і пізніших пам'яток так галицьких та волинських як і київських і інших придніпрянських.

Рукописні скарби Підкарпаття зберігаються тепер почасти поза його межами: в бібліотеках і архівах Петрограду („Тринадцять слів Григорія Богослова“), Львова, Пешту, Марія Повчі, Турчанського св. Мартина а по части і в приватних руках.

Але величезні засоби рукописних книг переховалися до наших часів у головних культурних осередках Підкарпаття, а передусім у монастирях у Мукачеві, Березні Імстичеві, Бороняві а далше в найбогатішій з усіх, в єпископській бібліотеці в Ужгороді, в бібліотеці Ужгородської духовної семінарії та в бібліотеці „Просвіти“ в церковних та парохіяльних бібліотеках, у поодиноких осіб, священників, учителів і селян.

Велику частину сих рукописних і палеотипних пам'яток мав я нагоду прослідити на місці, в часі моїх кількоразових подорожий по сій країні.

Між тими рукописами мають велику перевагу книги змісту церковного й релігійного. Але тим далеко ще не вичерпується обсяг культурних інтересів, читачів Підкарпаття.

Як у інших частинах української землі, так само й тут причинилися до сильного припливу живої народної мови, до письменських пам'яток з одного боку близькість тодішних грамотіїв, священників, церковного причету, учителів, до простого народу а з другого боку вплив реформації.

Під тими впливами появляються передусім Учительні Євангелії. До найдавніших і наважніших належать: Скотарське Євангеліє з р. 1588 і віднайдене мною Березненське Євангеліє з другої половини XVI. в.

З пам'яток XVII. в. перше місце займає Учительне Євангеліє Данилівське, написане в Марамарошині. Згадаю далше Учительне Євангеліє Тодора Дулишковича з р. 1673 (В. Охримович — Записки Н. Т. III. 1897, т. XIX, Місцелянеа — стор. 4—7.). Учительне Євангеліє Няговське з Марамарощини із визначними слідами впливу реформації (пор. студію проф. А. Петрова: Отзвукъ реформації въ русскомъ Закарпатьи XVI. в. Няговскія поученія на Євангеліє, Прага 1923). Учительне Євангеліє Ів. Капишовського XVII. в. (Й. Вашіца; Ф. Тіхи). Євангеліє Ладомірське (І. Панькевич) і інші.

Для таких самих цілий як Учительне Євангеліє а іменно проповідничих, гомілетичних, служили й Збірники як н. пр. Збірник

попа Стефана Теслевцьового із XVII. в. (порів. І. Франко: „Карпаторуське письменство“, стор. 44—55) або Ужгородський Збірник, віднайдений мною в Ужгородській духовній семінарії.

Такі Учительні Євангелії та Збірники показують обізнання їх авторів із гомілетичною літературою західної Європи та з такими Збірниками, як „Speculum Exemplorum Magnum“ або „Gesta Romanorum“ — а з другого боку з Учительними Євангеліями та іншими церковними і моралізаторськими книгами, також і друкованими книгами Галичини, Волині та Придніпрянської України. Вони містять у собі неоцінену скарбницю матеріялів до історії апокрифічної літератури, що плила до нас із джерел південно словянських особливо болгарських, візантійських та орієнтальних.

Тут належать і такі твори, як збірник заговорів з р. 1707 (порівн. Петров, Живая старина — 1891 IV.) або „Богословіє“ Митра Попа з р. 1778.

Боротьба православної церкви з протестантизмом з одного боку а з римським католицизмом з другого, проявилася і в підкарпатських рукописних памятниках.

Виразні сліди протестантизму бачимо, як було сказано, в Нягівськiм Учительнім Євангелію.

Полемічні твори знані під іменем Михайла Оросвегувського „Tractatus contra latinos et graeco-catholicos“ (1642—1681), що зберігалися до недавня в Ужгородській єпископській бібліотеці — в невідомий спосіб затратилися. Інші його писання як „Пять словес“ збереглися в Н. Т. ім. Ш. у Львові.

Михайло Оросвегувський, се, як догадується І. Панькевич, се той самий автор, що знаний під іменем Михайла Теодула як автор твору „Оборона вѣрному человеку“ (1692—1697).

Твори ті а особливо „Пять словес“ показують, що автор їх був обізнаний із сучасною полемічною українською літературою і цитує Лексикон Памви Беринди з р. 1627 „Маргарит“, виданий в Острозі, 1595, „Діоптру“ ігумена Віталія, видану в Євю 1612 р. „Літос“ Петра Могили і інші. Се є знов дальшим доказом тісної звязи Закарпаття із культурним життям інших українських земель.

Для потреб церковно релігійних переписувано на південному Підкарпатті чи мале число творів, що появилис я друком в Галичині, Волині та на Придніпрянській Україні.

До найпопулярніших належить неперечно „Зерцало Богословія“ Кирила Транквіліона Ставорецького, яке переховалося

в кількох рукописах XVII. і XVIII. в. і на яке покликуються також автори підкарпатських „Александрій“.

Тут треба згадати й деякі рукописні Збірники, що збереглися на Підкарпаттю і написані очевидно в Галичині н. пр. дуже замітний і цінний збірник з р. 1612, написаний мабуть в Самборі або збірник з р. 1708, написаний в Хирові, дальше Фанчиковське Євангеліє з р. 1577, переписане із видання Печерської Лаври, що належало колись до церкви Параскєвії в галицькому місточку Болехові. У Фанчиковій зберігається і рукописний апостол з XVI. або XVII. в. З Галичини походить і Збірник з р. 1652, виданий проф. Вайнгартом, написаний Григорієм Прокоповичем Куйбідю із Стрия.

В галицькій часті Карпат було мабуть написане Березненське Учительне Євангеліє з XVI в.

Літописних записок маємо із Підкарпаття розмірно мало.

Мукачівську монастирську літопись, яку Краліцкий а за ним Е. Сабов відносили до XV. в. (виїмки з неї надрукував Е. Сабов у христоматії 1893 р. сторона 184; М. Врбель надрукував її в головній основі в Ужгородській „Науці“ р. 1897—1898) — треба вважати за компіляцію написану не менше, як два століття пізнійше а доповнену і закінчену аж у другій половині XIX. в.

Її автор, чи автори, користувалися і давнішими джерелами часто безкритично або й із означеною метою, опираючись часто на неавтентичних грамотах і інших документах.

Ся літопись обіймає події від року 1399 і подає хронологічні записи від р. 1458.

Її давня рукопись не дійшла, — бо й не могла дійти, до наших часів.

По довгих розслідах і розшукуваннях удалося мені дістати до рук лише копію її з другої половини XIX. в.

Послідна її записка відноситься до р. 1871 то є до року смерті протоїгумена Олександра Галичковича.

Дуже цінну Гукливську літопись із XVII.—XVIII. в. та початку XIX. в. (1660—1812) оголосив Іядор Стрипський (Я. Біленький, в Записках Н. Т. Ш. том, 104 сторона 74—82).

У значній часті вибігають поза сферу церковних монастирських та релігійних інтересів пам'ятники белетристичної літератури.

Тут належуть з одного боку підкарпатські перерібки старинних романів і повістів — а з другого боку збірники пісень і віршів так релігійного як і світського змісту.

До першої категорії належать рукописні знаменитих романів „Александрія“ та „Варлаам і Йоасаф“.

Незвичайно замітні є рукописні тексти „Александрії“. До рукописі Ю. Жатковича, що описана Франком у „Карпаторуськім писменстві“ (записки Н. Т. Ш. Львів 1900) прибула ще опублікована Др. Панкевичем Тишівська „Александрія“ з початку XVIII. в. (Науковий зборник, Товариства „Просвіта“ в Ужгороді, I, р. 1922) — та описана тим самим автором Пістрялівська рукопись „Александрії“ з р. 1774.

Важна рукопись „Александрії“ з другої половини XVII. в. зберігається у мене.

Ті повісті переписувані на Підкарпаттю, се дальші докази тісних звязків тої країни з широким культурним світом.

Велику вагу для історії літератури мають рукописні збірки світських та духовних віршів Підкарпаття із XVII. до XVIII. в. опубліковані або описані І. Франком, В. Гнатюком, І. Стрипським, М. Возняком і іншими.

Три такі збірники пісень з XVII. та XVIII. в. удалося мені віднайти в часі моїх подорожей по Підкарпаттю, і я приготую їх опис і тексти до друку.

Замітити треба, що першу запись історичної народної пісні Підкарпаття оголосив чех Ян Благодислав у своїй граматиці з р. 1571, то є пісню „Дунаю, Дунаю чему смутен течеш“, про воведу Стефана.

Ся пісня як і підкарпатська пісня про Клокочівський образ, що відноситься до облоги Відня Турками р. 1683 (перехована в рукописнім збірнику пісень з р. 1724, що виготовлений в Камінці в спижськім комітаті), показує нам як ся забута країна відкликувалася на великі світові події.

Не стану тут переходити всіх рукописних засобів Підкарпаття.

Тих, що блище інтересувалибися сею темою відсилаю до спеціальних праць І. Франка, В. Гнатюка, А. Петрова, І. Стрипського О. Колесси, І. Панкевича та інших а між ними і чеських дослідників Дра. Ф. Тішого, проф. М. Вайнгарта Й. Вашіци.

Вже сей короткий, з огляду на час, огляд показав нам, яке богацтво рукописних книг видало Підкарпаття почавши від XI. в.

Ся розмірно велика многота рукописних книг так цінних для нинішнього дослідника — се наслідок факту, що Підкарпаття не мало у відповідному часі друкарень, які моглиби заспокоювати його духові потреби.

Що йно коло половини XVII. в. засновано в Грушеві друкарню руську і волоську в якій надруковано між іншими, заходом Юрія Раковця першу волоську книжку, переклад Нового Завіту р. 1631—1638 (Ю. Жаткович — нарис історії Грушівського монастиря. Науковий Збірник присвячений М. Грушевському, Львів 1906, стор. 157).

На жаль не переховався ні оден примірник книг, що вийшли із сеї друкарні як „Пентекостаріонъ“, „Молитвословъ“, „Букварь“.

Що такі книги існували на се маємо деякі вказівки в актах а найважніший доказ в акті з р. 1762, що зберігається в Лелешському монастирі де є згадка про „Пентекостаріон“, надрукований у Грушеві.

Підкарпатські Українці мусіли друкувати книги для своїх потреб у сусідних землях.

І так в Тернаві (Nagy Szombat) коло Братіслави надруковано „Катехесисъ“ Йосифа де Камеліса р. 1698, (Примірник зберігається у Ужгородській єпископській бібліотеці та в Мукачівському монастирі), та „Букварь“ р. 1699.

В Тернаві надрукував єпископ Георгій Генадій Бізантій р. 1727 „Краткое припадковъ моральныхъ или нравныхъ собраніе“.

В Колошварі, в друкарні єзуїтської академії надруковано „Начало письменъ дѣтемъ“; р. 1746 твір М. Ольшавського в двох мовах — латинській і українській.

Ольшавський старається заложити друкарню в Мукачеві, але се йому не вдається.

Р. 1754 засновує Ольшавський при помочі графа Каролі друкарню в Великім Каролі, 1754 р., де надруковано „Букварь“ і „Катехизисъ“. Друкарнею управляв священник, покликаний Ольшавським зі Львова.

Р. 1770 засновано друкарню для церковно-словянських друків у Відні під управою Йогана Льоренца Курцбека, де єпископ Брадач замовив „Азбуку“ і „Зборникъ“ для Підкарпаття. Але католицька духовна влада заборонила ті книжки (між іншими за „filioque“) стягнула їх до Кошиць де їх р. 1772 знищено так, що не дійшов до нас ні один примірник.

В друкарні Курцбека був мабуть надрукований „Урбарь“ XVIII. в., описаний проф. Петровим („Первый печатный памятникъ угрорусскаго нарѣчія“, С. Петербургъ 1908, „Сборникъ отдѣленія языка и словесности“, т. 84, стор. 101—109).

У Відні надруковано в XIX. в. „Русько-угорську граматику“ Івана Фогоросі, 1833 р., опісля „Церковну історію“ Андрея Балудянського, 1851, дальше збірник „Поздравленіє Русиновъ“ р. 1851—1852, де є твори Духновича, Нодя, Павловича і и.

У Відні друкуються у „Вѣстнику для Русиновъ австрійськоѣ державы“ твори Духновича, Гомичкова і и. Тут надрукував р. 1851 Николай Нодь „Народныя пѣсни“ і „Память изъ одпуста добрымъ дѣтемъ“.

Пізнійші спроби засновання друкарень на Підкарпаттю для церковно-словянських книг натрапляють на непереможні труднощі, що спонукує друкувати книги в сусідніх землях.

Ще з початком XIX. в. друкує І. Кутка р. 1803 свій „Катехизисъ“ а єпископ Андрій Бачинський „Біблію“ р. 1804 в Будимі.

Там друкуються церковні бесіди М. Лучкая р. 1831 а р. 1830 його „Грамматика“ („Grammatica Slavo-Ruthenorum“).

Тамже виходить друком „Лѣствица“ Олександра Мигалича р. 1847, — і „Катехизисъ“ р. 1851 „Молитвенникъ“ 1854 Духновича та багато інших творів.

Значну частину своїх творів друкують визначні письменники Підкарпаття в Галичині.

І так Духновичів твір „Добродѣтель превышаетъ богатство“ надрукований в Перемишлі р. 1850. Йогож „Народная педагогія“ виходить у Львові 1857 р. Тут появляються р. 1855—1856 проповіді С. Мустяновича, „Цвѣтныи кошичокъ“ Яновича 1853 р. і и.

В Коломиї надруковано р. 1866 комедію Лопуха-Максимовича „Семейное празднество“.

Багато творів знаних письменників Підкарпаття як Духновича, Павловича, Краліцького і інших появляється в галицьких альманахах і періодичних часописах.

Щойно в другій половині XIX. в. засновано друкарню із церковно-словянськими і руськими т. зв. гражданськими черенкам' Карла Єгера в Ужгороді, де появилася р. 1863 „Догматика“ Н. Гомичкова 1864 його „Мѣсяцесловъ“ а від р. 1867 друкується там тижневник „Свѣтъ“.

Такий стан був спричинений неказано важними умовами народно-культурного і політичного життя; важкою зморою ляг він на друкарську продукцію, на просвіту і письменство Підкарпаття.

Недостача друкарень спонукувала грамотних людей переписувати книги або спроваджувати їх із сусідніх або й дуже далеких словянських і несловянських земель.

Тою обставиною можемо пояснити факт, що на Підкарпатті переховалися незвичайно цінні й рідкі словянські палеотипіе вже з найдавнішого періоду розвитку словянського друкарства.

І так бачимо в Ужгородській єпископській бібліотеці знаменитий краківський „Часословець“ з р. 1491. Швайпольта Фіюла — перший українсько-церковно-словянський друк.

З дальших незвичайно рідких палеотипіе треба згадати довершені в сусідній Молдавіі друки: „Четвероевангеліе Филипа Молдовѣна“, р. 1546, — „Четвероевангеліе“ Брашівське з р. 1565, — Сас Шебешський Збірник з р. 1580. Книги ті зберігаються в єпископській бібліотеці в Ужгороді.

В тій самій бібліотеці бачимо знамениті видання венецькі як: „Служебникъ“ Божидача Вуковича, Венеція р. 1519; „Сборникъ“ Божидача Вуковича, Венеція р. 1538; „Слѣдовая псалтирь“ Винкентія Вуковича, Венеція 1561.

Дальше бачимо тут палеотипіе з інших земель, як „Тріодъ Цвѣтная“ Стефана Скордського, надрукована в Скорді, 1563; — „Тріодъ Цвѣтная“ надрукована в монастирі Мрькшина церква, р. 1566, Єромонахом Мардарієм.

На незвичайно тісні звязки південного Підкарпаття з рідним матірним пнем вказує велика многота цінних палеотипіе, що друковані на українських землях. Тут паляжуть.

Острожська Біблія з р. 1581, яка зберігається на Підкарпатті в кількох примірниках, між іншими в єпископській бібліотеці в Ужгороді, в церковній бібліотеці в Порошкові ужгородського комітату, в селі Бедевлі в Мараморші.

В Ужгородській єпископській бібліотеці знаходимо дальше: Стратинський Служебник 1604; Стратинський Требник з р. 1606, Служебник, надрукований в Євю 1641; „Небо Новое“ Йоанікія Галятовського, Київ, 1665; „Златоустъ“ Острожський з р. 1595, „Маргарить“ Острожський з р. 1595; „Евангеліе Учительне“, видане Балабаном у Львові 1606; „Месія Правдивый“ Йоанікія Галятовського, видання Київської Печерської Лаври з р. 1669, „Ключъ разумѣнія“ Йоанікія Галятовського, виданий у Львові 1663 р.; „Мечъ духовный“ Лазаря Барановича, виданий у Києві, 1666 р.; „Тріодіонъ“, виданий у Києві 1627 р.; „Октоихъ“ вид. у Львові 1689 р.; „Народовѣщаніе“ Почаївське з р. 1768 і інші.

В бібліотеці Боронявського монастиря бачимо: „Тріодіонъ“ Львівський 1664; „Ключ разумѣнія“ Галятовського видання Київське з р. 1659.

В Імстичівському монастирю знаходимо „Номоканонъ“ Михайла Сльозки, Львів 1646; „Огородокъ“ Радивилівського 1676; Бесіди Івана Золотоустого з передмовою Захарії Копистенського, видання Київської Печерської Лаври 1624; „Народовъщаніє“ Почаївське, з р. 1778.

В бібліотеці Ужгородської духовної семінарії знаходимо: „Ключъ разумѣнія“ Йоанікія Галятовського Львівське видання з р. 1663.

В Березненському монастирі бачимо: відпис Службника Київського видання Йова Борецького з р. 1626: „Службникъ“ видання Київської Печерської Лаври з р. 1648; „Миръ съ Богомъ чоловѣку“ Інокентія Гізеля, видання Київської Печерської Лаври в р. 1661.

В монастирі в Марія Повч знаходимо: „Ключъ разумѣнія“ Йоанікія Галятовського, Київське видання з р. 1663, і Львівське видання з р. 1665; „Миръ съ Богомъ чоловѣку“ Гізеля, видання Печерської Лаври з р. 1661; „Огородокъ“ Радивилівського, видання Київське з року 1676; „Руно орошенное“ Івана Максимовича з року 1603.

Як бачимо є се поважні засоби цінних українських палеотипій.

Сей короткий огляд рукописів і палеотипій південного Підкарпаття, що обіймає лише найважніші прояви, показує нам, які цінні скарби переховала нам ся галузь українського народу.

Вона устоялася проти тисячлітнього мадярського гнету, зберегла свої етнічні окремішности проявляючи їх в письменстві а рівночасно простягала руку по духову поживу до інших слов'янських і неслов'янських народів, користувалася їх книгами та сталася клясичним тереном де перехрещувалися культурні впливи із Сходу і Заходу.

Ми бачили, що найстарші церковно-слов'янські пам'ятники ішли тут ураз із Кирило-Методіївськими впливами із західних слов'янських земель із Моравії та Панонії.

Ті впливи проявляються теж і в „Словах Григорія Богослова“ з XI. в., де вони перехрещуються із українізмами, чехо-моравізмами та слабими польонізмами — діалектичними прикметами, що могли до сього пам'ятника дістатися лише на західній часті українського південного Підкарпаття.

На зв'язь із старою чеською церковною традицією вказує „Реймське Євангеліє“.

Виразні західні латинські церковні впливи показує теж „Молитва на Дявола“ з XIII. в.

Церковні звязки з Молдавією та з південною Словянщиною проявляються з цілому ряді рукописів почавши від Марамаронської Грамоти з р. 1404 та Мукачівської пергаминової Псалтири XV. в. з молдавсько-волооською версією середно-болгарської редакції.

Великі засоби латинських книг у бібліотеках Підкарпаття показують нам, як пильно слідили просвічені круги тої землі за розвитком західно європейського письменства, особливо церковно-теологічного.

Мадярська кормига налягла ледяною кригою на житті тої країни: спинювала її культурний розвій, не допускала засновання словянських друкарень а користуючися римсько-католицьким прозелітизмом нищила словянські рукописі й друки, (н. пр. книжки віденської друкарні Курцбека або твори Михайла Оросегувського), накидала ураз із латинщиною поступенно мадярщину та полишила чимало мадяризмів в українських памятниках тої землі, почавши від XVI. в.

Супроти цього гнету боронилося Підкарпаття культурними звязками із словянськими землями а особливо з рідною сусідною Галичиною, Волиню та придніпрянськими землями України, спроваджуючи із сих земель рукописні та друковані книги.

Ся звязь проявляється вже почавши від XI. в.

В цілій повноті виступає ся звязь із Київом у пергаминовім ужгородським Півуставі XIV. в. — з часів Теодора Коріятовича, де бачимо апострофи до київських святих угодників, овіяні поетичним полетом.

Сю саму прояву бачимо й пізнійше в XVI, XVII. та XVIII. в.

Авреоля, якою був в очах підкарпатських грамотіїв, окружений особливо Київський Печерський монастир причинилася в значній мірі до факту, що на Підкарпаттю збереглося таке велике число Київських палеотипіїв.

Ся авреоля проявилися і в записці на Ужгородському Учительному Євангелію (І. Франко, Карпаторуське письменство, стор. 11):

Высоко лѣтають орлове,
Киевскихъ печерь отцове.

Кінчу сей огляд, бажанням, щоби рукописним та палеотипним ціностям південного Підкарпаття була присвячена як найпильніша увага дослідників та влади.

Зокрема-ж пропоную, щоби була заснована окрема велика центральна бібліотека й архів Підкарпаття, де зібрано-би всі ті розсіпані скарби — та щоби була заснована й вивінована відповідними фондами окрема археографічна комісія, зложена з фахових палеографів, мовознавців та істориків, яка перевела би зінвентаризовання та скатальогізовання рукописного й палеотипного матеріялу, зорганізувала для сього наукові подорожі фахових учених та розпочала систематичну публікацію невиданих досі матеріялів і памятників сеї гарної, багатой, здатной до високої культури а крайно занедбаной словянської країни.

ПРОФ. ДР. ОЛЕКСАНДЕР КОЛЕССА.

LIVRES MANUSCRITS ET PALÉOTYPIQUES DE LA SUBCARPATHIE MÉRIDIIONALE.

Situation géographique de la Subcarpathie. Liaison entre les cultures d'Orient et d'Occident.

Les plus anciens monuments écrits de l'onzième siècle. Influence de St. Cyrille et de Méthode vient immédiatement de la Moravie et de la Pannonie. Tchécomoravismes et ukrainismes dans le monument écrit de l'onzième siècle: « Sermons de Grégoire de Nysse. » Influences occidentales dans quelques monuments écrits du XII—XIII s. s. Tradition de l'église de Kyiv dans le « Poloustav » du XIV s. d'Oujgorod. Relations avec la culture et l'église de Moldavie et des pays slaves méridionaux. Manuscrits du XV—XVII s. s. de la version Moldavo-Valaque de la rédaction Bulgare depuis de Décret de Marmaroche de 1404 et de Psautier parchemin de Moukačevo du XV s.

Importance au point de vue de la culture du grand nombre des livres latins dans les bibliothèques de la Subcarpathie méridionale.

Monuments écrits de la rédaction ukrainienne du XVI—XVII s. s. Influence de la langue vivante populaire vers la littérature. Influence de la réforme. Littérature polémique. Evangiles instructifs. Recueils. Transcription des livres paléotypiques de la Galicie, de la Volynie et de Kyiv. Chroniques.

Monuments de la littérature apocryphe. Anciens romans et nouvelles. Recueils des chansons du XVII—XVIII s. s.

Livres paléotypiques. L'imprimerie de Hrouchiv. L'insuffisance des imprimeries en Subcarpathie. Grand nombre des livres écrits en comparaison du nombre des livres imprimés.

Imprimés de Ternava, de Kolochvar, de Vienne, de Boudime (Buda-Pest). Le « Bréviaire » (časoslovec) de Cracovie de 1441. Paléotypes de Venise, de Scodari, de Brachiv, de Saschebesz.

Résultats de l'oppression magyare. Difficultés dans l'organisation des imprimeries. Destruction des manuscrits et des livres imprimés non catoliques.

Défense de la Subcarpathie contre l'oppression magyare à l'aide des relations avec la culture des pays slaves, particulièrement avec la Galicie voisine, la Volynie et d'autres provinces de l'Ukraine. Grand nombre des paléotypies de ces provinces de l'Ukraine et principalement de Kyiv. Prestige du Monastère de Petchère de Kyiv.

PROPOSITIONS.

1. On devrait créer une grande bibliothèque centrale et archives de la Subcarpathie, dans lesquelles doivent être reunies tous les trésors en écrit et paléotypiques de ce pays.

2. On devrait organiser et pourvoir de fonds une Commission archéographique spéciale des paléographes professionnels, des linguistes et des historiens dans les but de dresser un inventaire et un catalogue de tous les matériaux écrits et paléotypiques ainsi que d'organiser de voyages scientifique des savants specialistes en commençant de publier systématiquement les monuments écrits de la Subcarpathie.

Prof. Dr. ALEXANDRE KOLESSA.

Новіші праці Олександра Колесси.

Південно-волинське Городище і городиські рукописні пам'ятники XII—XVI в.

I. Городище і городиські рукописі XII—XVI в.

II. Городиський Апостол XII в.

III. Городиські пергаментові листки Євангелія з XII—XIII в.

Науковий Збірник Українського Університету в Празі т. I. стор. 23—65.
+ 3 палеографічні фототипні таблиці. (Окрема відбитка стор. 1—45
+ 3 палеогр. табл.) в Празі 1923.

IV. Городиське Євангеліє XII—XIII в.

Ювілейний Збірник Українського Університету в Празі присвячений п. президентови Ч. С. Респ. Т. Г. Масарикові для вшановання 75-их роковин його народження — стор. 406—432 + 3 палеографічні знімки, + 1 палеографічна таблиця.

Погляд на історію української мови.

Український В. Університет в Празі в роках 1921—22. стор. 23—63.
(Окр. відбитка 1—43). В Празі 1924.

Погляд на історію українсько-чеських взаємин від X до XX в.

Український В. Університет в Празі в роках 1921—22. стор. 6—19.
(Окр. відб. стор. 1—16). В Празі 1924.

Ужгородський „Полустав“ у пергаментовій рукописі XIV в.

Ювілейний Збірник Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, в п'ядесятіліття основання (1873—1923). Львів 1925. стор. 1—59 + 5 фототипних знімків + 3 палеографічні таблиці.

Bibliography of the ukrainian Language.

Supplied by Professor A. Kolessa of the Ukrainian University of Prague.
The Slavonic Review. Vol. V. No. 13. London 1926.

Головні напрями й методи в розслідах українського фольклору

Окрема відбитка із збірника з'їзду словянських географів і етнографів у Празі 1924 р. (стор. 319—329).

Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття.

Окрема відбитка з книги: „Protokol mezinárodního sjezdu knihovníků v Praze r. 1924“ (стор. 1—16).

Генеза української новітньої повісти.

Інавгураційний виклад. Окр. відбитка з книги: Український Університет в Празі в р. 1921—1926. (стор. 183—208).

